

Історія

УДК 323.13:316.647.6(=161.2)I929О.Заливаха

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17001749>

Відносини Опанаса Заливахи та Івана Світличного

Райківський Ігор Ярославович,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-2218-9556>

Єгрешій Олег Ігорович,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-0639-910X>

Гаврилишин Петро Михайлович,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1187-9028>

Прийнято: 13.08.2025 | Опубліковано: 28.08.2025

***Анотація.** У контексті виявлення «білих плям» в історії України важливим аспектом є дослідження дисидентського руху в ХХ ст., що неможливо без усвідомлення його існування як своєрідної елітної спільноти української інтелігенції. Під цим кутом зору актуальним питанням залишається відображення взаємин між окремими дисидентами у*

світоглядному, професійному та особистісному аспектах. **Метою** дослідження є комплексний аналіз відносин відомих учасників українського дисидентського руху – художника Опанаса Заливахи та літературознавця Івана Світличного. **Методологія** дослідження характеризується використанням загальнонаукових методів аналізу, синтезу, індукції та дедукції, спеціально-наукових генетичного й компаративного методів, а також принципів системності, об'єктивності та історизму. **Результати дослідження** відображено у формуванні наступних його завдань. Першим із них є аналіз відносин між О. Заливахою та І. Світличним у першій половині 1960-х рр., коли відбувся процес їх знайомства та обмін ідеями в рамках розвитку патріотичних переконань. Друге завдання дослідження – відображення взаємин між обома дисидентами в період арешту й ув'язнення О. Заливахи, які характеризувалися взаємною підтримкою. Третє завдання полягає у встановленні відносин О. Заливахи й І. Світличного після 1970 р. і до смерті літературознавця. **У висновках** з'ясовано, що близькість відносин між О. Заливахою та І. Світличним аргументувалася наявністю спільних переконань обох дисидентів та багатогранністю особистості літературознавця. Вони були непересічними постатями, однак радянський тоталітарний режим не сприяв розвитку їх таланту. Праця як О. Заливахи, так й І. Світличного в культурницькій сфері сприяла розвитку усвідомлення інших учасників руху опору української національної самоідентичності. Взаємини між О. Заливахою та І. Світличним залежали від їхнього сприйняття тоталітарної дійсності як перешкоди для реалізації української національної ідеї. У цьому аспекті І. Світличний виконував роль наставника інших шістдесятників, у т. ч. О. Заливахи, у глибшому вивченні ними історії України та формуванні патріотичних поглядів, відмежуванні від радянської компартійно-тоталітарної моделі. Оскільки літературознавець був одним із

лідерів шістдесятництва і дисидентства, саме навколо нього значною мірою гуртувалися дисиденти в Україні, включаючи О. Заливаха.

Ключові слова: Опанас Заливаха, Іван Світличний, дисидентський рух, шістдесятництво, Клуб творчої молоді, листування, спогади.

The relationship between Opanas Zalyvakha and Ivan Svitlychny

Ihor Raikivskyi,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-2218-9556>

Oleh Yehreshii,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-0639-910X>

Petro Havrylyshyn,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-1187-9028>

Abstract. *In the context of identifying “blank spots” in the history of Ukraine, an important aspect is the study of the dissident movement in the 20th century, which is impossible without the awareness of its existence as a kind of elite community of the Ukrainian intellectuals. From this point of view, the current issue remains the reflection of the relationship between individual dissidents in ideological,*

*professional and personal aspects. **The purpose of the study** is a comprehensive analysis of the relationship between the famous participants in the Ukrainian dissident movement – the artist Opanas Zalyvakha and the literary critic Ivan Svitlychny. **The research methodology** is characterized by the use of general scientific methods of analysis, synthesis, induction and deduction, special scientific genetic and comparative methods, as well as the principles of systematicity, objectivity and historicism. **The results of the study** are reflected in the formation of its following tasks. The first of them is the analysis of the relationship between O. Zalyvakha and I. Svitlychny in the first half of the 1960s, when the process of their acquaintance and exchange of ideas within the framework of the development of patriotic beliefs took place. The second task of the study is to reflect the relationship between both dissidents during the period of arrest and imprisonment of O. Zalyvakha, which were characterized by mutual support. The third task is to establish the relationship between O. Zalyvakha and I. Svitlychny after 1970 and until the death of the literary scholar. **The conclusions** show that the close relationship between O. Zalyvakha and I. Svitlychny was justified by the presence of common beliefs of both dissidents and the multifaceted personality of the literary scholar. They were extraordinary figures, but the Soviet totalitarian regime did not contribute to the development of their talent. The work of both O. Zalyvakha and I. Svitlychny in the cultural sphere contributed to the development of awareness of other participants in the resistance movement of Ukrainian national self-identity. The relationship between O. Zalyvakha and I. Svitlychny depended on their perception of totalitarian reality as an obstacle to the realization of the Ukrainian national idea. In this aspect, I. Svitlychny played the role of a mentor to other members of the Sixties, including O. Zalyvakha, in their deeper study of the history of Ukraine and the formation of patriotic views, distancing themselves from the Soviet communist-totalitarian model. Since the literary scholar was one of the*

leaders of the Sixties and dissident movement, it was around him that dissidents in Ukraine, including O. Zalyvakha, largely rallied.

Keywords: *Opanas Zalyvakha, Ivan Svitlychny, dissident movement, Sixties, Creative Youth Club, correspondence, memoirs.*

Постановка проблеми. У 1960–1980-х рр. в Радянському Союзі (далі – СРСР) існував дисидентський рух як спроба формування опозиційних міркувань щодо ідеології радянського тоталітарного режиму. Оскільки політика щодо проявів інакодумства в СРСР мала репресивний характер, загальна кількість дисидентів у порівнянні з основною масою тодішнього суспільства була порівняно невеликою. Однак це компенсувалося близькістю взаємин та завдяки розгалуженій мережі знайомств між представниками дисидентства, що забезпечувало їх консолідованість. Ця особливість існування дисидентського руху робила можливим створення в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (далі – УРСР) національної еліти, яка складалася із представників інтелігенції зі спільними або дуже схожими переконаннями. Незалежно від галузі наукових знань, жанру літератури чи мистецтва, українські інтелектуали ділилися одне з одним здобутками, які сприяли розвитку їх національної ідентичності саме як українців. Особливу увагу до себе привертають взаємини між помітними діячами дисидентства – художником Опанасом Заливахою (1925–2007) та літературознавцем Іваном Світличним (1929–1992), що були досить активними, тривали протягом кількох десятиліть та справили значний вплив на загальний розвиток руху спротиву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика вивчення ключових особистостей українського дисидентства та взаємин між ними активно досліджується в сучасній українській історіографії в рамках загальної тематики дисидентського руху. Чи не щороку в нашій країні зростає кількість

публікацій із різних напрямів дослідження вказаної проблеми. Однак наразі в наукових працях українських істориків відносини між О. Заливахою та І. Світличним залишаються практично недослідженими. У цьому контексті хотілося б виділити цінні дослідження М. Вавруха [4], Б. Захарова [10], Я. Секо [20], що, на жаль, обмежуються з'ясуванням значення обох дисидентів для цілої дисидентської спільноти на певних етапах її існування. Питання взаємин між О. Заливахою та І. Світличним побіжно знайшло відображення в дослідженнях Б. Паски та А. Ципуги [15; 18], де вказані постаті проаналізовані в контексті хвилі репресій 1965 р.

Загальний контекст історії українського дисидентського руху 1960-х – 1980-х рр. та його протистояння із радянським режимом представлено у дослідженнях Я. Антонюка та В. Трофимовича [2], Б. Паски [16; 17], В. Марчука й Б. Максимця [11], Ю. Шаповала [22], В. Деревінського [23], В. Трофимовича та Л. Трофимович [21], Т. Вронської [5].

Більш вичерпними стали дані використаних у цьому дослідженні групи опублікованих та неопублікованих джерел. Досить цінними є архівні документи – справи Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) [6] та Галузевого державного архіву Служби безпеки України в Івано-Франківській області (ГДА СБУ в Івано-Франківській обл.) [7], які дозволяють ознайомитися із важливими маловідомими фактами відносин між О. Заливахою та І. Світличним. Важливим опублікованим джерелом є спогади художника про літературознавця [9; 19], де відображено не лише факти взаємодії, але й чинники, які їм сприяли, а також ставлення О. Заливахи до високого авторитету І. Світличного в середовищі інакодумців. Близькість відносин між обома дисидентами відображена в інтерв'ю художника про своє життя [14], де висвітлено зв'язки напередодні та після ув'язнення О. Заливахи. Невід'ємним документом є фрагмент листа художника до І. Світличного [8], який підтверджує факт, що відносини між інтелігентами досить активно

розвивалися. Вказані джерела характеризуються високим рівнем репрезентативності та достовірності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну інформативність окремих джерел, усе ж формування загальної картини дослідження стало можливим лише завдяки використанню сукупності вище наведених наукових праць та документів. Окрім напрацювань істориків та опублікованих джерел, до згаданого дослідження нами залучено маловідомі матеріали з архівів СБУ, що уточнюють проблему відносин між О. Заливахою та І. Світличним у першій половині 1960-х рр. та після 1970 р. Цікавим із цього погляду є відвідання художником І. Світличного під час заслання в 1979 р. Як бачимо, вагоме значення для цього дослідження, як і написання праць із дисидентського руху в цілому, має робота з розсекреченими документами в контексті їх критичного осмислення.

Формулювання цілей статті (визначення завдання). Метою статті є комплексний аналіз відносин між Опанасом Заливахою та Іваном Світличним. Для реалізації мети дослідження сформовано такі завдання:

1. Відобразити взаємини між шістдесятниками у першій половині 1960-х рр.;
2. Пролити світло на взаємовідносини між О. Заливахою та І. Світличним у період арешту та ув'язнення художника в 1965–1970 рр.;
3. З'ясувати особливості зв'язків між обома дисидентами в 1970–1980-х рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опанас Іванович Заливаха (26.11.1925 – 24.04.2007) – український дисидент, художник, активний член Клубу творчої молоді «Сучасник» у Києві. Народився в селі Гусинка Харківської області. У період Голодомору 1932 – 1933 рр. разом із батьками виїхав на Далекий Схід. Навчався у Ленінградському державному інституті

живопису, скульптури, архітектури ім. І. Рєпіна Академії мистецтв СРСР, який зумів закінчити лише в 1960 р. Після здобуття вищої освіти працював у Тюмені, згодом – в Івано-Франківську. Восени 1962 р. увійшов до кола шістдесятників у Києві. У 1964 р. став одним із авторів шевченківського вітражу в Київському університеті ім. Т. Шевченка, знищеного свого часу радянською владою. 28 серпня 1965 р. О. Заливаху було заарештовано радянськими спецслужбами за «антирадянську діяльність». До 1970 р. перебував у мордовських колоніях. Упродовж 1971 – початку 1980-х рр. працював у сфері книжкового оформлення. У 1987 р. став одним із засновників Української асоціації незалежної творчої інтелігенції (УАНТІ). Лауреат премії ім. В. Стуса 1989 р. та Державної премії України ім. Т. Шевченка 1995 р. [12, с. 243–244].

Іван Олексійович Світличний (20.09.1929 – 25.10.1992) – критик, літературознавець, поет, перекладач. Неформальний лідер та ідеолог національно-демократичного руху 1960-х – 1970-х рр., один із найактивніших розповсюджувачів самвидаву. Народився він у селі Половинкине на Луганщині в родині колгоспників. У жовтні 1943 р., в період нацистської окупації, внаслідок підризу вибухового пристрою сильно покалічив пальці на руках. «На відмінно» закінчив школу в м. Старобільську та Харківський університет, у 1952 р. вступив до аспірантури відділу теорії літератури Інституту літератури ім. Т. Шевченка Академії наук УРСР, однак не захистив дисертації через її невідповідність марксистсько-ленінським принципам. Через конфлікт із академіком І. Білодідом покинув Інститут. У 1956 р. одружився із киянкою, інженером-будівельником Леонідою Терещенко. Був одним із засновників Клубу творчої молоді в м. Києві, у 1965 р. заарештований радянською владою.

Незважаючи на звільнення 30 квітня 1966 р., не міг влаштуватися на роботу та публікуватися. У 1972 р. був повторно заарештований і засуджений

до відбування покарання в пермських політичних колоніях. 7 травня 1978 р. був етапований на заслання в с. Усть-Кан Горно-Алтайської області Росії, у лютому 1980 р. його було переведено в селище Майма. У 1981 р. після інсульту І. Світличний став інвалідом І групи і ледве міг говорити. Звільнений 23 січня 1983 р., але вже не міг проводити активної громадської діяльності. У жовтні 1989 р. І. Світличний втратив свідомість, після чого вже не міг ані говорити, ані рухатись. Помер у Києві 25 жовтня 1992 р., похований неподалік В. Стуса на Байковому кладовищі [13, с. 672–675].

Опанас Заливаха ввійшов до середовища шістдесятників завдяки республіканській художній виставці в Києві 1962 р. Тоді ж він познайомився з Іваном Світличним, одним із членів Клубу творчої молоді в столиці УРСР [6, с. 94; 11, с. 82]. У період знайомства літературознавець подарував художникові декілька касет із віршами В. Симоненка, Б. Мамайсура, І. Жиленко, І. Драча, які в період арешту О. Заливахи вилучили як доказ «зберігання і розповсюдження» антирадянської літератури [9, с. 200].

Спочатку діяльність Клубу творчої молоді «Сучасник» була суто культурницькою, однак І. Світличний був одним із тих шістдесятників, завдяки яким ця організація взяла курс на виховання серед молоді українського патріотизму і національної ідентичності, що мало вже політичний характер [10, с. 90; 20, с. 232]. Як згадував О. Заливаха, І. Світличний став одним із шістдесятників, які безпосередньо формували його світогляд. Про це, зокрема, прямо писав художник у своїх спогадах: «Іван Світличний був для мене тією людиною, що поставила мій український погляд на світ, спосіб мислення, стиль, формувала мою орієнтацію у світовій культурі, розуміння місця української поневоленої культури серед культур світу» [9, с. 200].

Про те, що І. Світличний допомагав О. Заливасі віднайти власний національний світогляд, свідчило також консультування художника з приводу

вибору праць для вивчення української літератури та історії [14, с. 68]. У літературознавчих дослідженнях І. Світличного О. Заливаха прочитав про «розстріляне відродження» 1930-х рр., масові сталінські репресії, у результаті яких була знищена українська культурна еліта. Митець був свідомий того, що саме українське село було осередком збереження національних духовних традицій. Із матеріалів періодичних з'їздів Всесоюдної комуністичної партії (більшовиків) (ВКП(б)) періоду 1920-х рр., із якими О. Заливаха ознайомив І. Світличний, художник усвідомив, що більшовики окупували територію України, в першу чергу, через відсутність єдності в середовищі самих українців, тогочасної національної еліти [14, с. 83–84]. Як бачимо, І. Світличний у першій половині 1960-х рр. зумів в особливий спосіб вплинути на світогляд О. Заливахи, значною мірою був навіть наставником, оскільки художник перейняв його духовність та оцінки українського національного життя в минулому [9, с. 200].

Опанаса Заливаха вразила в Івані Світличному доброта, яку він побачив у матеріальній допомозі та регулярному наданні ним нічлігу бідним талановитим людям, незважаючи на власне фактичне безробіття. Художник констатував ерудованість літературознавця, який цікавився, окрім літератури, також музикою, кіно, театром. Завдяки І. Світличному О. Заливаха мав змогу розширити коло спілкування серед українських дисидентів. Саме літературознавець познайомив його з художницею Галиною Севрук. О. Заливаха шкодував, що І. Світличний не мав змоги в рамках радянської тоталітарної системи реалізувати свій літературознавчий талант [19, с. 37–38].

Поглиблювати національний світогляд О. Заливахи допомагали й інші шістдесятники. Так О. Заливаха, зокрема, отримав можливість надолужувати знання з історії України та українського мистецтва. Надія Світлична, сестра І. Світличного, філолог за освітою, удосконалювала українську мову своїх колег, проводячи диктанти. О. Заливаха згадував із цього приводу: «Мені,

37-річному (старшому на цілих десять років), якось дивно було почуватися у тому «лікнепі», сидячи на підлозі поруч Горської і Зубченко, Семикіної і Севрук, що виростили на Україні, до того ж усі з вищою освітою» [1, с. 164]. За словами О. Заливахи, завдяки своїм київським однодумцям він зрозумів суть «московської імперії» [4, с. 15].

О. Заливасі вдалося встановити з І. Світличним досить тісні дружні взаємини. Коли художник показував йому свої твори, то не всі картини І. Світличному сподобалися, однак літературознавець збагнув хід його думок та естетичні смаки, сприймання мистецьких напрямів. О. Заливаха також показував І. Світличному елементи створеного в 1964 р. та невдовзі знищеного представниками влади вітража Т. Шевченку, він дав у цілому позитивну оцінку твору. Завдяки допомозі літературознавця фото вітража було розміщено в діаспорному «Українському календарі». І. Світличний, на думку О. Заливахи, мав розвинений мистецький смак, про що, зокрема, свідчили подаровані йому літературознавцем монографії про західних митців [19, с. 38–39].

О. Заливаха та І. Світличний разом брали участь у публічних акціях у рамках київського Клубу творчої молоді. Ще до арешту художника в першій половині 1960-х рр. вони відвідали урочистості з нагоди чергової річниці дня перепоховання Т. Шевченка на Чернечій горі в Каневі (22 травня). Тут О. Заливаха за посередництвом І. Світличного познайомився з відомим українським письменником та дисидентом Борисом Антоненком-Давидовичем [9, с. 203–204].

Відомий також факт, що перед арештом О. Заливахи представники Комітету державної безпеки (КДБ) цікавилися, чому він проводить багато часу під час поїздок до Києва саме з І. Світличним та іншими літературознавцями, а не з місцевими художниками. Насправді відповідь на це питання полягала в тому, що О. Заливаха вважав літературного критика «вершиною культурної піраміди» українства в Києві. Прикладом близьких взаємин між О. Заливахою

та І. Світличним стала спільна подорож у Карпати [19, с. 39]. Влітку 1964 р. літературознавець із групою київських колег проводив свою відпустку в Карпатах, а коли він повертався додому, ночував у м. Івано-Франківську в квартирі художника [7, арк. 42].

Відносини О. Заливахи й І. Світличного відіграли свою роль під час першої хвилі арештів дисидентів 1965 р. Як свідчать спогади художника, безпосередньо під час слідчих дій до його квартири завітав І. Світличний, який «невчасно» приїхав до нього із Києва. Зрештою, художника того ж дня затримали та привезли до слідчого ізолятора КДБ. Перед затриманням йому дозволили попрощатися з І. Світличним, який намагався підбадьорити О. Заливаху. Останні слова І. Світличного «Тримайся, Панасе!» запам'яталися художнику на все життя та значною мірою спонукали його до спротиву слідчим діям у наступні тижні. Тоді ж радянські каральні органи затримали й І. Світличного [14, с. 80].

Від свідчень О. Заливахи в той час значною мірою залежала доля І. Світличного, який також був невдовзі арештований. У листопаді 1965 р. О. Заливаха надав старшому лейтенанту КДБ Шеко детальну інформацію про отримання від літературознавця бобін із записами віршів поетів-шістдесятників. Проте назагал поведінка художника продовжувала відзначатися стійкістю. Під час допитів, посиляючись на погану пам'ять, він намагався не наводити конкретної інформації про шляхи отримання різних самвидавних документів. Слідчого дуже цікавив характер розмови між О. Заливахою та І. Світличним про «рух національного відродження» та шляхи боротьби проти гноблення українців у СРСР, яка згідно з показами івано-франківського художника В. Турецького нібито відбулася в грудні 1963 р. Проте О. Заливаха відмовився підтверджувати свідчення свого колеги про цю розмову, і, врешті, так і не зумів її пригадати. Навіть незважаючи на значний тиск зі сторони слідчого Шеко, художник повністю заперечив будь-

які зв'язки – свої чи І. Світличного – із закордонними українськими організаціями [18, с. 128–129].

У період ув'язнення О. Заливахи (1966–1970 рр.) І. Світличний організував передплату періодичних видань художникові, писав заяви на підтримку в'язнів, зокрема, проти заборони івано-франківському дисидентові малювати. Взимку 1966 р. літературознавець особисто відвідав політичну колонію в с. Явас Мордовської АРСР. Очевидно, його не пустили всередину, тому вони з О. Заливахою перегукувалися через огорожу [9, с. 203]. Відбувалося й регулярне листування між ними. Зокрема, у жовтні 1966 р. О. Заливаха написав листа І. Світличному, в якому дякував за листи й бандеролі, а також інформував про отримання книжок про митців І. Рутковича, А. Рубльова, К. Петрова-Водкіна та ін. У цьому листі художник стверджував, що стежив за друкуванням творів Ліни Костенко в газетах та журналах. У листуванні також обговорювалися новини українського кінематографу, зокрема, появу фільмів за сценаріями Ліни Костенко та Івана Драча [8, с. 223–224].

Наприкінці серпня 1970 р. О. Заливаху було звільнено з мордовських виправно-трудова колоній [15, с. 156]. І. Світличний був одним із організаторів урочистого святкування на честь звільнення художника. Ще під час перебування О. Заливахи в колонії він написав йому адресу українського дисидента Леся Танюка, куди той приїхав після ув'язнення. Звідти художник прибув до Києва [19, с. 41]. Спочатку дисиденти вирушили в ресторан «Полтава», де інтер'єр якого, до слова, розробила Алла Горська. Там були присутні чимало колишніх учасників київського Клубу творчої молоді. Після бесіди О. Заливаха заночував у Світличних, звідки поїхав до м. Івано-Франківська [14, с. 96–97].

Після арешту І. Світличного в 1972 р. О. Заливаха, перебуваючи на волі, намагався використовувати будь-яку ситуацію з метою встановлення зв'язків

із ним. Упродовж 11 травня – 8 червня 1979 р. літературознавець під час свого заслання перебував у Києві в тимчасовій відпустці. Він не змінив своїх ідейних переконань за роки тривалого ув'язнення і залишався одним із провідних діячів українського дисидентського руху. Вже у день прибуття І. Світличного до Києва його відвідав О. Заливаха, який повідомив його про нелегке становище дисидентського руху в УРСР [6, арк. 293].

О. Заливаха мав можливість ознайомитися з табірною поезією І. Світличного, у контексті чого згадував: «Час проявив поета-будителя, естета-громадянина, що став на прою з добою». Після повернення літературознавця із заслання О. Заливаха у 1980-х рр. інколи відвідував його в Києві. А одного разу дисидент Зеновій Красівський привіз тяжко хворого та паралізованого І. Світличного до художника в Івано-Франківськ. У пізніших спогадах О. Заливахи про цю зустріч, яка відбулася орієнтовно в другій половині 1980-х рр. можна знайти наступні свідчення: «Для мене це – свято: нарешті «світлий», найдорожчий гість, у мене. Відпочили, скупали Івана, і я почав показувати своє мальовидло перед його світлі очі. Напівлежачи, Іван дивився на картини, які я ставив, інколи затримував на кілька хвилин, казав «не заважай», подавав репліки-зауваження» [19, с. 38]. Художник особисто привітав І. Світличного з отриманням премії ім. В. Стуса в 1988 р. [19, с. 41–42]. Незважаючи на репресії та переслідування з боку радянської влади, дружні відносини шістдесятники продовжували зберігати аж до смерті І. Світличного в 1992 р.

Висновки. Отже, близькість відносин між О. Заливахою та І. Світличним аргументувалася наявністю спільних переконань обох дисидентів та багатогранністю особистості літературознавця, що, хоч і був на кілька років молодшим, своєю ерудицією і доброзичливим ставленням мав вплив на формування національного світогляду молодого художника. Вони були непересічними постатями, однак радянський тоталітарний режим не

сприяв розвитку їх таланту. Діяльність як О. Заливахи, так й І. Світличного в культурницькій сфері сприяла самоусвідомленню інших дисидентів своєї української національної ідентичності. Взаємини між О. Заливахою та І. Світличним залежали від їхнього сприйняття тоталітарної дійсності як перешкоди для реалізації національної ідеї. У цьому аспекті І. Світличний виконував роль наставника інших шістдесятників, у т. ч. й О. Заливахи, у їх прагненні глибшого вивчення історії України та формуванні патріотичних поглядів, відмежування від радянської дійсності. Літературознавець був одним із лідерів українського шістдесятництва, навколо якого гуртувалися, хоч і відносно нечисленні, але згуртовані ідейно опозиціонери до партійно-тоталітарного режиму в СРСР. Близькі відносини між О. Заливахою та І. Світличним продовжувалися протягом 30-ти років аж до смерті останнього.

Список використаних джерел

1. Алла Горська: Червона тінь калини: Листи, спогади, статті / Ред. та упоряд. О. Зарецького та М. Маричевського. К.: Спалах ЛТД, 1996. 240 с.
2. Антонюк Я., Трофимович В. Протиборство спецслужб закордонних центрів ОУН із КДБ (1960-ті – початок 1990-х рр.). *Український історичний журнал*. 2021. № 3. С. 114–125. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2021.03.114>.
3. Біографічна довідка. *Дзвонар. Збірка статей і спогадів про Опанаса Заливахи*. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини»», 2017. С. 14–17.
4. Ваврух М. Творчий досвід художників Львова другої половини 1960-х – початку 1970-х рр. у контексті розвитку українського образотворчого мистецтва. *Поліграфія і видавнича справа*. 2014. № 4 (68). С. 92–99.

5. Вронська Т. Режимна «гостинність» в УРСР для представників української діаспори (1960–1980-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2025. № 3. С. 59–80. DOI <https://doi.org/10.15407/uhj2025.03.059>.
6. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 16. Спр. 1075. 292 арк.
7. Галузевий державний архів Служби безпеки України в Івано-Франківській області (ГДА СБУ в Івано-Франківські обл.). Спр. 37257. Т. 3. 371 арк.
8. З листа до Івана Світличного. *Дзвонар. Збірка статей і спогадів про Опанаса Заливахи*. Харків: Права людини, 2017. С. 223–224.
9. Заливаха О. Ніхто не пройде за тебе твого шляху. *Доброокий. Спогади про Івана Світличного*. К.: Час, 1998. С. 200–205.
10. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987). Харків: Фоліо, 2003. 144 с. URL: <https://library.khpg.org/1180015849>.
11. Марчук В., Максимець Б. Я. Лесів: життєвий шлях дисидента, релігійного діяча, борця за незалежну Україну. *Український історичний журнал*. 2022. № 1. С. 190–205. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.01.190>.
12. Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. Т. 1. Україна. Частина I. Харків: Права людини, 2006. 516 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0017632>.
13. Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. Т. 1. Україна. Частина II. Харків: Права людини, 2006. 1020 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0005060>.
14. Овсієнко В. Інтерв'ю Панаса Заливахи для Харківської правозахисної групи. *Дзвонар. Збірка статей і спогадів про Опанаса Заливахи*. Харків: Права людини, 2017. С. 67–106.
15. Паска Б. Дисидентська діяльність Опанаса Заливахи (1960–1970-ті рр.). *Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*

«Галичина». 2020. № 33. С. 149–158. DOI: <https://doi.org/10.15330/gal.33.149-158/>

16. Паска Б. Заходи КДБ при Раді Міністрів УРСР щодо припинення протестної активності українських дисидентів-політв'язнів у 1970-х рр. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2022. Вип. 55. С. 224–239. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.55.2022.269758>.

17. Паска Б. Січневий погром українського дисидентського руху 1972 р.: до питання про хронологію і масштаби. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 52. Т. 3. С. 14–20. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-3-2>.

18. Паска Б., Ципуга А. Розправа радянських спецслужб над художником Опанасом Заливахою в середині 1960-х рр. *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис «Галичина»*. 2023. № 36. С. 124–133. DOI: <https://doi.org/10.15330/gal.36.124-133>.

19. Повернення. Опанас Заливаха у спогадах, листах, архівних документах / упоряд. Г. Литвин, О. Мечева. Івано-Франківськ: Фоліант, 2025. 616 с.

20. Секо Я. Культурницькі об'єднання 1960-х рр. у контексті руху шістдесятників. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2011. Вип. 1. С. 230–236. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Seko_Yaroslav/Kulturnytski_obiednannia_1960-kh_rr_u_konteksti_rukhu_shistdesiatnykiv/.

21. Трофимович В., Трофимович Л. Підпільні об'єднання патріотичної молоді та їх ліквідація органами державної безпеки Української РСР (друга половина 1950-х – перша половина 1970-х рр.). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2025. Вип. 35. С. 142–152. DOI <https://doi.org/10.24919/2519-058X.35.332690>.

22. Шаповал Ю. Справа Івана Дзюби з відстані пів століття. *Український історичний журнал*. 2023. № 5. С. 208–241. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.05.208>.

23. Derevinskyi V. “The Ukrainian Herald” – a Journal of the Ukrainian Resistance (1970 – 1972). *East European Historical Bulletin*. 2023. № 29. P. 173–183. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.29.292929>.